

ОБОЖЕНИЕТО – ЗАБРАВЕНОТО* ПРИЗВАНИЕ НА ЧОВЕКА

Недялка Ямакова

Богословски факултет, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”
5000, гр. Велико Търново, България,
iamakova.n@abv.bg

Резюме:

Целта на настоящото изложение е да се разкрият накратко: смисълът на човешкия живот според православния християнски възглед; основни насоки от учението на св. Григорий Палама за обожението на човека; антропоцентричният модел за човешкото усъвършенстване и развитие.

Методи: Анализ и синтез на философско-теологическа литература.

Резултати и дискусия: Боговъплъщението е основата на обожението и общението на човека с Бога.

Душата на човека, който е сътворен по образ и подобие Божие, копнее по Бога и желае да се съедини с Него. В обожението човек постига най-висшата цел, за която е създаден - става бог по благодат, и възвръща единението си с Бога. Учението на св. Григорий Палама за обожаващите несътворени божествени енергии обяснява в дълбочина този процес. Това учение отразява синтезирания опит на Източната Църква. Човекът е призван към велика цел, но много от хората днес живеят така, сякаш тя не съществува. Затова животът на съвременния човек често е изпълнен с неуспехи и провали.

Заключения и изводи: Обожението е подвиг и благодатнотайнствен живот в Църквата, за изцеляване на увредената човешка природа и за възвръщане на загубеното единение с Бога. То е възможно само в синергия с Бога; чрез нетварните божествени енергии; в лоното на Православната църква. В България днес като цяло липсва религиозна просвета и култура, поради това мнозина търсят удовлетворение на духовната си жажда от нечисти извори.

Ключови думи: обожение, св. Григорий Палама, несътворени /нетварни/ енергии, антропоцентричен хуманизъм

Въведение:

Докато човек жеевее егoистично, антропоцентрично, той поставя себе си като център и цел на своя живот. Той вярва, че може да се самоусъвършенства, да самообожавва себе си. Това е духът на съвременната цивилизация, стремяща се към по-добър, по-справедлив свят, но автономен, който поставя в своя център човека, отхвърляйки Бога, не признавайки, че Бог е извор на всичко добро.

**Забравено извън църковно-богословските среди*

Съвременните хуманисти не смятат общението с Бога за необходимо условие в усъвършенстването на човека. Това е грешката, извършена от Адам, която го разделя от Бога и го хвърля в обятията на греха и разрухата /Архим. Георги (Капсанис) 2001: 21/. В голямата си част съвременното човечество е забравило и загърбило Божията благодат, чрез която душите, за които умря Христос, се спасяват и достигат обожение.

Цел на изложението:

Разкриване накратко на същностното призвание и смисъл на човешкия живот, според

православния християнски възглед. Излагане на някои основни насоки от паламитското учение за обожавашите несътворени божествени енергии и обоженето на човека. Контрастът със съвременния модел за усъвършенстване и развитие на човека, основаващ се на западната културна традиция на антропоцентризма.

Методи: Анализ и синтез на философско-теологическа литература.

Резултати и дискусия:

Боговъплъщението - основа на обожението и богообщението на човека

Триединният Бог, Който създава човека по свой образ и подобие, като изява на безграничната Си любов, отново отваря вратата за общение с тази част от човечеството, която пожелае. Това става с акта на боговъплъщението, с идването на въплътения Логос, Господ Иисус Христос. Той ни дава възможност отново за единение с Него и връщане на човека към първоначалното му предназначение. От своя страна, душата на човека, който е сътворен по образ и подобие Божие, копнее по Бога, желае да се съедини с Него. Независимо колко нравствен е човек, ако липсва връзката му с Бога, то той не може да намери утеха, защото Светият Бог сам е вложил в него тази свята жажда, това божествено желание за единение със Създателя. Всеки човек е образ на Бога и Бог е негов Първообраз. Образът търси Първообраза и само когато Го намира, получава утеха в Него */Архим. Георги (Кансанис) 2001: 19/*.

Този път към Първообраза е свързан с обожението - теосиса¹ /theosis/ на човека. В обожението човек постига най-висшата цел, за която е създаден */Майендорф 1995:208/*. Тази цел вече е реализирана в Христа чрез едностранния акт на Божията любов. От свободното усилие на човека зависи дали той ще се възползва да изобрази Христос в себе си, чрез дадената му от Бога изобилна благодат. В Христос човек среща Бога „лице в лице”. В Него Бог и човек са едно. В тялото Христово, което има две природи - божествена и човешка, човешката природа е проникната от божествена енергия. Така Богочовекът отваря вратата за обожението на човешката природа. Халкидонският вселенски събор постановява, че единството на двете природи е ипостасно, двете природи са съединени в едно лице */Коев 2000:116/*. В ипостаса на Христос двете Му природи /без да се сливат/ постигат единство. Между тях съществува „общение на свойствата” или перихореза² /perichoresis/ */Майендорф 1995:208/*. Това е първопричината да стане възможно осветяването и обожението на падналото човешко естество.

Св. Максим Изповедник за обожението

Един от колосите на богословската мисъл - св. Максим Изповедник, описва обожението като причастност на „целия човек” към „целия Бог” */Майендорф 1995:208/*. Така според него догматическата основа на обожението на човека се намира в ипостасното единство на божествената и човешката природа в Христос. Човекът Иисус ипостасно е Бог, от което следва,

¹ Теосис - от гръцки: обожение, християнско учение за съединяване на човека с Бога

² Перихореза – от гръцки: взаимопроникване

че в Него има „общение” (перихореза) на енергиите – божествена и човешка. Това „общение” според св. Максим Исповедник достига до онези които са „во Христе”. Тези човешки личности са съединени с Бога не ипостасно, а само „по благодат”, или „по енергия”. Тогава човекът става бог по божие повеление и благодат [Йоан.10:34].

Ипостасът на Иисус притежава едно фундаментално родство с всички човешки личности: това, че е техен модел /човек е създаден по Божий образ/. Така човешката природа на Христос не изключва никоя човешка ипостас и открива пред всички тях възможността да възстановят единството си с Него.

Учение на св. Григорий Палама за обожавашите несътворени божествени енергии

Своеобразен връх в православното богословие е учението на св. Григорий Палама. Трудовете на Палама представляват в голямата си част синтез на целокупния духовен опит и знание, съхранени в Църквата на православния Изток. Най-пълно той излага учението си в „Триади в защита на свещенобезмълстващите.” От този труд са повечето цитати ползвани по-долу, чрез изследването на проф. Георги Каприев.

Човек не може да достигне до обожение със собствени сили, а само от божествената енергия, на която човешката му дейност е подчинена доброволно. Между двете дейности - човешка и божествена, има синергия, битийната основа на което е отношението между двете енергии у Христос. При това нямаме смесване на енергиите, нито причастност на божествената същност от страна на човека. Това по същество изразява и св. Григорий Палама, казвайки, че Бог обожаваш онези, които са достойни за това, обединявайки се с тях не по ипостас и не по същност, а чрез несътворените енергии, присъствайки изцяло във всеки. Православният възглед за обожението на човека чрез нетварните божии енергии е най-пълно развит от св. Григорий Палама. Същинското прозрение на паламизма е, че обожението не потиска човешката природа, а прави човека наистина „човечен”, защото той може да бъде напълно „човечен”, само ако възстанови загубеното си единение с Бога /*Майендорф 1995:102-103*/.

Византийската богословска мисъл разчита на вътрешни и духовноопитни критерии и стои далеч от понятийния рационализъм на западното богословие. На Изток богословските формулировки възникват, когато това е наложено от определени обстоятелства, най-често при оборване на ересите. Изкристализирането на учението за нетварните божествени енергии е провокирано от полемиката между св. Григорий Палама и словесните му противници – римокатолическия монах Варлаам Калабриец, и неговите съвременници Акидин и Никифор Григора.

Св. Григорий Палама защитава светоотеческото учение за богопознанието, за това, че Бог е познаваем не по същност, а в Своите енергии. Той се основава на християнския мистически опит и на своя личен духовен опит /*Каприев 2001:246*/.

Изхождайки от евангелското повествование за Таворската светлина, св. Григорий Палама излага православното учение за благодатта, освещаването и обожението на човека, което е целта на сътворението ни от Бога.

Учението му за несътворената благодат е сърцевината на цялостната му богословска система. Бог действа в нас чрез Своята благодат, чрез Своите енергии, които са „Самия Бог” и затова са несътворени /нетварни/. Светителят подчертава разликата между „същност” и „енергии”. Бог е познаваем само в Своите енергии, чрез които действа в творенията Си, но не и по Своята същност. Св. Григорий Палама използва три основни понятия в своето богословие: енергия, същност и ипостаси /Чиликов 2003:24-25/. Изключително задълбочено Палама разгръща учението за божествената енергия. Чрез енергиите Бог се разкрива в света като мъдрост, благодат, живот и др. Енергиите са „обща и Божествена сила и действие на Троициния Бог” и чрез тях Бог снизхожда към нас и ние можем да се обожаваме и станем „богове по благодат”. Основната разлика на обожениите християни със Сина Божи е, че Той е Бог по природа. Затова св. Григорий Палама така ревностно защитава учението за несътвореността на Таворската светлина и Божествените енергии. То е в основата на православното учение за обожението, почитта към светците и иконите. Чрез Божествените енергии на човека се съобщава Божественост и нетварност. Тварната човешка природа участва в Божествения живот и става „нетварна” или, както се изразява св. Григорий Палама, ние придобиваме нетварна природа по благодат. Затова, казва той, светците са оръдия на Дух Свети, приели еднаква с Него енергия. Те не само са „причастни на Бога, но Го преподават, не само живеят, те и животворят”. Св. Григорий Палама посочва като доказателство за благодатта на светиите и за тяхната „нетварна природа по благодат” получения от Бога дар да извършват изцеления и всички действия на чудотворните и чудодейни сили, тяхното предзнание, прозорливост и „неопровержимата им мъдрост” /Чиликов 2003:26-27/.

Същността и проявите на обожаваната Божествена енергия

Св. Григорий Палама прави задълбочен богословски анализ на същността и проявите на Божествената енергия: Тя е Онзи Дух, общ за Отца, Сина и Светия Дух, и се изпраща не само на хората. Тази енергия е нетварна, не е тъждествена с едната божествена същност, няма собствен ипостас /Каприев 2001:273/. Тя е едната енергия на Троицата и е налична преди времето. Енергията е налична и бива съзерцавана. Тя се излъчва от взаимнопроникващите се ипостаси, като винаги тръгва от Отца, праща се чрез Сина и се проявява в Светия Дух /Каприев 2001:281/. Енергията в Божеството е това, което се открива и е достъпно за причастност. Нетварната благодат е тази, която Христос дава на апостолите и която после се дарява от Светия Дух. Нейното разкриване пред човека Бог прави доброволно, по силата на благата Си воля. Човек няма природно сетиво за свръхприродното, затова не само енергията, благодатта е дар, но и способността за нейното възприемане. Енергията е насочена към всички, но не се съзерцава от всеки .

Бог е битието на всичко съществуващо и то съществува само затова, защото е причастно към божествените енергии /Каприев 2001:282-283/.

Св. Григорий Палама за на обожението на човека

В този дух Св. Григорий Палама говори по-задълбочено и за обожението на човека /за неговия теосис/. Обожението е свръхестествена причастност към същностната енергия на Бога и единение с Него /*Каприев 2001:289*/. Причастността към същността на Бога е изключена. В благодатта човекът става всичко онова, което е Бог, с изключение на същността. Светците биват наричани инструменти или органи на Светия Дух, защото са изпълнени със същата енергия като Него, идентична с тази на обожавашата същност. Една е - чрез притежаването на благодатта на Духа - енергията на светците и Бога и между тях протича пълна енергийна перихореза. Обоженият остава по природа изцяло човек, както душевно, така и телесно, но той става изцяло, по душа и тяло, бог чрез благодатта. Светлината, изпълваща ума и душата, просветлява и тялото и го преобразява, тъй както се пронизват взаимно божествеността и човековостта в Христа: тялото става христообразно. Само със собствени усилия, с подражание, без благодатта на Духа, човекът не може да постигне действително единение с Бога. Обожението е винаги дар, инициативата за него тръгва винаги от Бога. Богопознанието и причастността към Бога стават в съответствие с личното достойнство на конкретния човек, според мярката на неговата вътрешна готовност /*Каприев 2001:290*/. Палама подчертава особено силно значението на сърдечната молитва. Тя е необходима част от подготовката за непосредствено съзерцание и единение с Бога. Чистата молитва той нарича изкуство на изкуствата, което изисква и постига една тотална – вътрешна и външна - тишина. Тогава исихастът не прави, не чувства и не мисли нищо. Той затихва, за да може Бог да проговори в душата му. Тя е насочена към Христос и е цялостен личен досег с пълнотата на личния Бог /*Каприев 2001:292*/. Особено внимание св. Григорий Палама обръща на тайнството свето Причастие. Той отстоява действителното присъствие на Христа в сакраментата, излагайки, че цялата божествена икономия се откроява в евхаристията. Той разяснява, че не просто природата или пък само душата, а цялата ипостас на вярващите се причастява към боготворящите Тяло и Кръв. Христос новосътворява човешката природа и ни оправдава, и връща към Отца като отделни личности, като ипостаси /*Каприев 2001:293-294*/.

Св. Григорий Палама говори за неокончателността на обожението в този свят. Въплъщението на Христа е сложило начало на нашето спасение и обожение, но не го е извело до неговия край. Необратимото преображение се случва в деня на възкресението на мъртвите, и при Второто пришествие на Христа /*Каприев 2001:295*/.

Всичко изложено до тук за обожението на човека и нетварните божествени енергии, като основен инструмент за това, разкрива пред нас изключителната дълбочина и всеобхватност на православната богословска мисъл от този перид.

И така, светите Отци на Църквата разкриват обожението като основа на човешкото спасение и главна цел на човешкия живот. Път към възвръщане на загубеният Рай, на райското блаженство и възстановяване на общението с Бога.

Господстващия съвременен модел за развитие и усъвършенстване на човека

Човекът е призван към великата цел – да се съедини с Бога и да стане бог по благодат, да се радва на това велико благословение, за което е сътворен. Но много от хората днес живеят така, сякаш тази най-възвишена цел не съществува. Затова животът на съвременния човек често е изпълнен с неуспехи и провали. Една от причините за това е отдадеността на житейските грижи, заблудата по вторичните цели в живота и пренебрегването на обожението като първа и главна цел. Хората забравят, че „едно е само потребно” */Лука 10:42/*. Друга причина е духът на морализма, който господства днес. Това е ограничаването на християнския живот до нравствено усъвършенстване, със собствени сили, без Бога. В по-общ план това е характерната черта на нашето съвремие – желанието да се получава божие без Бога. Вследствие на западните богословски влияния се налага учението за нравственото усъвършенстване. Антропоцентрично по своята същност то поставя човека в центъра на живота. Човешкото усилие, а не Божията благодат господства в него, създавайки впечатление, че не тя, а нашите нравствени принципи ни спасяват */Архим. Георги (Капсанис) 2001:31/*. Всичко това лишава човека от истински духовен опит и живот в Бога. На тази почва се развиват атеизмът и незаинтересоваността от духовния живот. За това говорят фактите. В съвременна Холандия например днес много католически църковни храмове се превръщат в жилищни сгради. Антропоцентричният хуманизъм, като социално-философска, система води човека към егоизъм и безизходица.

Днес младите хора търсят все повече една духовна опитност. Рационалните форми на материалистическата философия и атеистическото, светско образование, което на практика съществува в учебните заведения, не задоволяват духовните им потребности. Без да осъзнават, че Църквата може да ги удовлетвори, много от тях напразно прибягват до различни евтини замени. Някои се насочват към източния мистицизъм, други към окултизма и гностицизма, а не малка част - към откровен сатанизъм. Много хора, не откривайки целта, за която са създадени, губят ценното време на своя живот в хедонизъм и плътски удоволствия, употреба на наркотици и други безсмислени и вредни занимания. Те се оказват невежи за великата цел на човешкия живот, обожението.

Заклучения и изводи

В заключение можем да обобщим накратко: Процесът на обожението е личната „епиклеза”³ в човешкия живот, където човекът, предлагайки сам себе си, призовава Светия Дух, Божествената благодат да го претворят и съединят с Христа, да се изобрази Христос в него, за благодатен живот заедно с Христа. Обожението е молитва, подвиг и благодатнотайствен живот в Църквата, за изцеляване на увредената човешка природа и възстановяване на цялостността ѝ; за възвръщане на загубеното единение с Бога. Обожението е акт, който човек не може да извърши сам със собствени сили. То е възможно само в синергия с Бога, чрез нетварните божествени енергии. Този процес се извършва в лоното на Православната Църква, чрез

³ Епиклеза – от гръцки език означава възвание, призоваване. В литургията това е молитвата, в която се призовава Светия Дух да претвори даровете: хлябът и виното в Тяло и Кръв Христови.

благодатта на тайнствата, където се излива изобилно Божията благодат - върху тези, които са готови да я приемат.

В България православният дух и култура са изживявали периоди на разцвет. Своеобразен връх в обожението, осезанието на нетварните енергии и богобщението е исихастката традиция, която през Средновековието дава изобилни плодове у нас. Ние сме в дълг да преоткрием и използваме това богатство и неговата възкресяваща сила. На българска земя просиява огромен сонм от български светци, които са духовното плодородие на нашия народ. Но след Освобождението на България от османско владичество голяма част от българската интелигенция се преустройва на „западен коловоз“. Навлизат духът на западната култура и нейната ценностна система. Редица последващи исторически и политически събития възпрепятстват развитието на православието у нас. В резултат на това съвременните българи в голямата си част са твърде отдалечени от източника на обожението - Православната ни Църква. Ширещото се духовно невежество, липсата на религиозна просвета и култура водят до това, че мнозина търсят удовлетворение на духовната си жажда от нечисти извори, дори до съпрекосновение със сатанистките проявления в нашето съвремие. Духовното здраве на българския народ може да бъде възстановено само чрез разкриване на различни форми на религиозна просвета. Най-вече - чрез въвеждане на православна християнска просвета в училищата.

ЛИТЕРАТУРА:

Георги /Капсанис/ (Архим.), игумен на манастира "Св. Григорий", Света Гора, Атон. Обожението като цел на човешкия живот. С., 2001

Каприев, Г. Византийската философия. Четири центъра на синтеза. С., 2001

Коев, Г / Бакалов, Г. Въведение в християнството. С., 2000

Майендорф, Йоан. Византийско богословие. С., 1996

Чиликов, Стоян. Учението за Божията Майка в богословието на св. Григорий Палама. С., 2003.